

מה היו המטרות של מעמד הר סיני?

הקדמה

בהר סיני זכינו לקבל את עשרת הדברות. אבל התורה מתארת באריכות גם את מעמד הר סיני, ולא רק את אמירת עשרת הדברות על ידי ד'. כך נאמר בשמות פרק יט:

טז. "ויהי ביום השלישי בהית הבקר, ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר, וקל שפר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה.

יז. ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה, ויתיצבו בתחתית ההר.

יח. והר סיני עָשָׁן כְּלוֹ, מפני אשר ירד עליו ד' באש, ויעל עָשָׁנו כְּעָשָׁן הכבשן, ויחרד כל העם מאד.

יט. ויהי קול השֹׁפֵר הוֹלֵךְ וְחִזְקֵי מֵאֵד, משה ידבר והאלקים יענו בקול".

לשם מה עשה ד' את כל אותם הדברים שהתרחשו באותו מעמד נפלא? התורה כותבת בפירוש במספר מקומות שלמעמד הר סיני היו מטרות נוספות, מעבר לשמיעת עשרת הדברות. מאמר זה יעסוק בפירושים השונים שנאמרו בהסבר הפסוקים שמתארים את מטרות מעמד הר סיני.

חלק א: "בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם"

בהקדמה למעמד הר סיני נאמר: "ויאמר ד' אל משה: הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, ט). מה כוונת הדברים? נחלקו בכך המפרשים.

א. הסבר הראב"ע

כתב הראב"ע בפירושו הקצר שם: "וגם בך יאמינו - כי היו בישראל רבים על דעת חכמי הודו, שאמרו שלא יתכן לדבר מי שאינו גוף עם מי שהוא בגוף ויחי. והראיה: 'היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי' (דברים ה, כא)".

בפירושו הארוך הרחיב הראב"ע יותר וכתב: "דע, כי מצרים והודו הם מבני חם, ואלה סומכים על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר. וכך היו עושים המצרים, ולא נשתנו מזה המנהג, רק בעבור שהתגברה עליהם מלכות ישמעאל, ושבנו לדתו. וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם, כי לא יתכן שידבר ד' עם אדם

וחי. וישראל היו במצרים, והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת, והיתה נבואת משה בספק אצלם.
 ואין טענה ממלת 'ויאמינו בד' ובמשה עבדו' (שמות יד, לא), כי כתוב: 'וירא ישראל' (שם), ולא: 'כל ישראל'.
 ו[גם] אילו היה כתוב 'כל ישראל', ידבר על הרוב, כמשפט הלשון, כמו: 'וימת כל מקנה מצרים' (שמות ט, ו), ואחר כן כתוב: 'שלח העז את מקנך' (שם, יט).
 והנה טעם 'אנכי בא אליך' תשובה על דברי משה שהגיד לו כן. וטעם 'בעב הענן' ברדת ד' על ההר. ובדברי עמך עשרת הדברים, אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי.

וטעם 'וגם בך יאמינו' שאתה נביא, ויוסר הספק ממחשבותם, והנה כתוב מפורש: 'היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי' (דברים ה, כא). ועוד כתוב שם: 'כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כמונו וחי' (שם, כג). ושם כתוב: 'קרב אתה ושמע' (שם, כד), וזהו 'וגם בך יאמינו לעולם'¹.

הרמב"ן (שמות יט, ט) הביא את דברי הראב"ע וכתב עליהם: "ואיננו נכון, כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה, כי האמינו בה מאבותם!
 וכבר אמר עוד: 'ויאמן העם וישמעו כי פקד ד' את בני ישראל' (לעיל ד, לא)!
 ויאמינו בד' ובמשה עבדו' (לעיל יד, לא)!
 ואם לא אמר שם: 'כל העם' ו'כל ישראל', אף כאן לא נאמר: 'בעבור ישמע כל העם'!"

אבל סיים הרמב"ן: "ובמכילתא (כאן) ראיתי: 'בעבור ישמע העם בדברי עמד', מלמד שאמר הקב"ה למשה: הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה, שנאמר: 'ויקרא ד' למשה' (להלן פסוק כ). 'וגם בך יאמינו לעולם' - גם בך, גם בנביאים העתידיים לעמוד אחריו. מטין דבריהם לדעת רבי אברהם".
 לפי הראב"ע משמעות הפסוק היא שממעמד הר סיני יאמינו כל בני ישראל שד' מדבר עם הנביאים, וזו היתה אחת ממטרות מעמד הר סיני.

¹ כעין דברי הראב"ע כתב גם בספר הכוזרי א, פז.

ב. הסבר הרמב"ן

1. דברי הרמב"ן בפרשת יתרו

הרמב"ן הסביר אחרת את הפסוק: "והנכון בעיני שאמר: אני בא אליך בעב הענן, שתגש אתה אל הערפל, בעבור ישמע העם דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפי אחרים, כמו שנאמר: 'באמר ד' אלי: הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, למען ילמדון ליראה אתי כל הימים' (דברים ד, י), 'וגם בך יאמינו' לנצח, בכל הדורות. ואם יקום בקרבם נביא או חולם חלום כנגד דברך - יכחישוהו מיד, שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה, יתברר להם ממך מה שכתוב: 'אם יהיה נביאכם ד', במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו' (במדבר יב, ו-ח), ולכך אמר: 'בעבור ישמע העם בדברי עמך', כי ישמע דברי מתוך האש, וידעו שאני ד' מדבר עמך, ויאמינו בדברי, וגם בך לעולם. וכן מה שאמרו 'היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי' (דברים ה, כא), לומר הנה נתקיים הדבר אצלנו בראיית עינינו, כאשר היה חפץ אלקים, ומעתה קרב אתה, שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה, ושמע כל אשר אמר ד' אלקינו, ושמענו מפיו ועשינו, שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים".

לפי הרמב"ן כוונת הפסוק היא שבמעמד הר סיני זכו כל ישראל למעלת הנבואה, והתברר להם שנבואת משה רבנו עליו השלום מעולה ממעלת כל הנביאים, ולכן אם יבוא נביא שקר וירצה לבטל מצוה מן המצוות, כביכול בשם ד', לא נאמין לו, אלא נדע שהוא נביא שקר, וזו היתה אחת ממטרות מעמד הר סיני.

2. דברי הרמב"ן בפרשת ואתחנן

כעין דבריו בפרשת יתרו כתב הרמב"ן גם בפרשת ואתחנן (ד, ט). על הפסוקים "רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ד' אלקיך בחרב, באמר ד' אלי: הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה, ואת בניהם ילמדון" כתב הרמב"ן: "הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה. הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוהר בכל המצוות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר: רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד, לזכור מאין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו עיניך, הקולות והלפידים, את כבודו ואת גדלו, ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם.

ופירש הטעם כי ד' עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים, ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה, ואל תשכחו אותו. והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא, ולא נסירהו מלבנו לעולם, וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו, מדור לדור, כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום, ויצונו בהפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, יכנס ספק בלב האנשים. אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינינו הרואות, אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותו, לא יועילהו אות, ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקריותו. זהו שאמר שם: 'וגם בך יאמינו לעולם' (שמות יט, ט). כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק, כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו, ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל. והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם. והענין הזה יבוא עוד בפרשת 'כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום' וגוי' (להלן יג, ב), וכבר הזכרתיו שם בפרשת 'בחדש השלישי' (שמות יט, ט).

3. דברי הרמב"ן בספר המצוות

כעין זה כתב הרמב"ן גם בהוספות לספר המצוות לרמב"ם (מצוות לא תעשה ב): "המצווה השניה היא שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים... והכוונה בזה גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אצלנו מפי הנביא עליו השלום בלבד, אף על פי שנתאמת אצלנו ענין נבואתו באותות ובמופתים, אם יבוא אלינו נביא או חולם חלום בזמן מן הזמנים ויצונו בשום דבר הפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, תהא התורה נסוחה [כלומר: עקורה ח"ו]² על יד השני, או יכנס בלבנו ספק. על זה אמר כשהגיענו ביאור התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינינו רואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק... ולא יועילהו אות, ולא יצילהו מידינו מופת, שאנחנו היודעים בשקריותו ובפחזותו. וזהו שאמר במעמד ההוא: 'וגם בך יאמינו לעולם' (שמות יט, ט). והוא הענין הבא בפרשת 'כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום' (דברים יג, ב)³.

² רש"י דברים כח, סג.

³ עיין עוד ברמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ח ה"א, בספורנו, ב"אור החיים" הקדוש ובמלבי"ם כאן שהרחיבו בענין.

חלק ב: "לבעבור נסות אתכם בא האלקים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו"

הקדמה

אחרי מעמד הר סיני נאמר: "ויאמר משה אל העם: אל תיראו, כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, יז).

בפסוק זה נאמרו שתי מטרות למעמד הר סיני:

1. "לבעבור נסות אתכם בא האלקים".

2. "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו".

המטרה השניה מובנת: על ידי המעמד הנפלא, שבו היתה אש גדולה וקולות וברקים, עם ישראל ירא וחרד, כמו שנאמר: "ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר, וקל שפר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה" (יט, טז), והמטרה היתה כמו שכתב רש"י: "ובעבור תהיה יראתו - על ידי שראיתם אותו יראוי ומאויס, תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו".

הרמב"ן הוסיף: "ולמען תהיה יראתו על פניכם - בראותכם כי הוא לבדו האלקים בשמים ובארץ, ותיראון ממנו יראה גדולה", כלומר יראת הרוממות. עוד הוסיף הרמב"ן: "או יאמר, שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה", כלומר יראת העונש.

המלבי"ם (שמות כ, יב-יג) הרחיב יותר את הדברים: "וכלל עשרת הדברים הם מצוות שהשכל מחייבם, שכל אדם יכיר בשכלו שיש סיבה ראשונה, ממציא כל הנמצאות, ושראוי שלא לישא שמו לשוא, וכל שכן מצוות האחרונות שהם מצוות נימוסיות, ששכל האדם מוכן אליהם בטבע. והורה אותנו יוצר הנפשות, כי גם המצוות האלה, השכליות, אם יעשו רק מצד השכל והנימוס לבד, שלא מפני יראת אלקים שהזהיר עליהם בקולות וברקים - זרועות השכל לא יעמדו מפני התאווה. כמו שראינו עמים רבים ש'חִלְפוּ חֶקֶי' (ישעיהו כד, ה), בין ברצח בין בניאוף וגנבה, 'פרצו, ודמים בדמים נגעו' (הושע ד, ב), וכמו שנאמר: 'כי אמרתי: רק אין יראת אלקים במקום הזה - והרגוני על דבר אשתי' (בראשית כ, יא), וכמו שפרשתי שם, עיין שם. לכן... אלקים הופיע לצוות עליהם"⁴.

⁴ עיין מה שכתב שם, הובא לעיל במאמר "מדוע נאמרו דווקא עשרת הדברות במעמד הר סיני?" פי"ב סעיף 1.

אבל מה פירוש המלים "כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים"? מהו הניסיון שהיה במעמד הר סיני? ומה המטרה בניסיון זה? נאמרו על כך מספר פירושים.

א. הסבר רש"י: לגדל את שם ישראל באומות

כתב רש"י שם: "לבעבור נסות אתכם - לגדל אתכם בעולם, שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם. נסות - לשון הרמה וגדולה, כמו 'הרימו נס' (ישעיה סב, י), 'ארים נסי' (שם מט, כב), 'וכנס על הגבעה' (שם ל, יז) שהוא זקוף". לפי רש"י משמעות המלה "נסות" היא לשון גדולה, והמטרה היא שהאומות ידעו את מעלת עם ישראל. הרמב"ן שם הביא את לשון רש"י וכתב עליה: "ואיננו נכון", בלי שהסביר מדוע פירושו של רש"י אינו נכון בעיניו, וכתב פירושים אחרים. נראה את פירושו של הרמב"ן, ומתוך כך ננסה להבין מדוע פירושו של רש"י אינו נכון בעיניו, וכיצד ניתן ליישב את דברי רש"י.

ב. הסברי הרמב"ן

הרמב"ן שם כתב שלושה פירושים, ויש להתבונן בהם.

1. ההסבר הראשון: להתרגל באמונת ד'

בפירושו הראשון כתב הרמב"ן: "אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונתו בא האלקים, שכיון שהראה לכם גילוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו, ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם. ויהיה הלשון מן 'ויואל ללכת כי לא נסה, ויאמר דוד אל שאול: לא אוכל ללכת באלה, כי לא נסיתי' (ש"א יז, ט), כענין רגילות".

לפי הרמב"ן בפירושו הראשון משמעות המלה "נסות" היא מלשון "אין חכם כבעל נסיון" ("עקדת יצחק" שער יד), דהיינו מי שכבר מורגל. והמטרה היא שנהיה רגילים באמונת ד'.

2. ההסבר השני: שנעמוד בכל הנסיונות אפילו אם יבוא נביא שקר

בפירושו השני כתב הרמב"ן: "והרב [-הרמב"ם] אמר ב'מורה הנבוכים' (ג, כד) כי אמר להם אל תיראו, כי זה אשר ראיתם היה שכשינסה ד' אלקים אתכם להודיע ערך אמונתכם, וישלח לכם נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם, לא תמעד אשוריתכם לעולם מדרך האמת, כי כבר ראיתם האמת בעיניכם. ואם כן

יאמר, בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלקים עתה, כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון".

לפי הרמב"ם משמעות המלה "נסות" היא במובן של בחינה, אך הנסיון לא היה במעמד הר סיני, אלא הוא יהיה בעתיד, ומטרת מעמד הר סיני היתה שעם ישראל יוכל לעמוד בנסיונות שעתידים להיות במהלך הזמנים, אם יבוא נביא שקר ויצוה לעבור על התורה.

יש לציין שהסבר זה של הרמב"ם זהה להסבר שכתב הרמב"ן בהסבר הפסוק "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם" (יט, ט), כמו שהתבאר באריכות בחלק א פרק ב.

3. ההסבר השלישי: לנסותנו אם נקיים את המצוות באהבה

בפירושו השלישי כתב הרמב"ן: "ועל דעתי הוא נסיון ממש. יאמר: הנה רצה האלקים לנסותכם התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבכם כל ספק, ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו, ואם תחפצו בו ובמצוותיו. וכן כל לשון נסיון - בחינה: ללכת באלה כי לא נסיתי" (ש"א יז, לט) - לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה, כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה, לדעת אם יסבלנה לאהבתו. ופעם ייטיב עמו, לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו, להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד, כענין שאמרו חכמים (שמות רבה לא, כ): 'אשרי אדם שעומד בנסיוניו, שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותה: העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים, העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסוריך וכו'. ולכך אמר הכתוב: הטיב לכם האלקים להראותכם את כבודו, אשר לא עשה כן לכל גוי, לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה, כענין שאמר: 'הלד' תגמלו זאת' (דברים לב, ו), ואמר: 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם' (עמוס ג, ב), כי העמים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים".

לפי הרמב"ן בפירושו השלישי משמעות המלה "נסות" היא במובן של בחינה, והנסיון היה במעמד הר סיני, ומטרת מעמד הר סיני היתה שעל ידי שבני ישראל זכו לגילוי שכינה בצורה שלא השאירה שום ספק הם יבחנו האם הם יקיימו את כל מצוות ד' מתוך אהבה.

4. מדוע לא הסכים הרמב"ן להסבר רש"י?

כאשר מתבוננים בהסברי הרמב"ן השונים רואים שהוא הסביר שני הסברים במלה "נסות": או מלשון רגילות, או מלשון בחינה. כפי הנראה לכן לא הסכים הרמב"ן לפירוש רש"י, כיון שרש"י פירש שהוא לשון גדולה.

מדוע לא הסכים הרמב"ן לפרש שהוא לשון גדולה, אלא פירש שהוא לשון רגילות או בחינה?

הדברים יובנו על פי מה ששאל ה"משכיל לדוד" על דברי רש"י: "לא ידעתי מי הכריחו [לרש"י] להוציא מהפשט, שהוא לשון ניסיון, וכמו שתרגם אונקלוס: 'לנסאה יתכוון', והוא הנכון על פי הדקדוק, כי השרש הוא נ.ס.ה., ו[המלה] 'נסות' היא מקור מבנין פיעל⁵. ועיין לרד"ק ב[ספר השרשים] שרש נ.ס.ה. בשם הרמב"ם ז"ל⁶. ואמנם במכילתא דרשו כדברי רש"י, ומכל מקום הוא על דרך דרש, שכן דרשו גם כן בפסוק 'והאלקים נסה את אברהם' (בראשית כב, א)."

5. מדוע הסביר רש"י כך?

כתב "המשכיל לדוד": "אפשר לומר שההכרח של רש"י הוא, שאם הוא לשון ניסיון, לנסות אתכם אם תעמדו באמונתו שראיתם בעיניכם, אם כן הוא גופא מה שכתוב אחריו: 'ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו', והוא כפלי".

ג. קושיות הנצי"ב על דברי רש"י ותירוץ דבריו

הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" שם הביא את דברי רש"י, הסכים עמהם מבחינת הלשון, אבל הקשה עליהם מבחינת הענין: "פירוש 'נסות' כפירוש רש"י: 'לשון גדולה', אבל לא כמו שכתב: 'לגדל אתכם בעולם, שיצא לכם שם באומות', ויפה כתב הרמב"ן על זה שאינו נכון, דמאין ידעו האומות שכן היה, ובעיקר אינו תכלית כל כך".

מדברי הנצי"ב נראה במבט ראשון שהוא הבין שהרמב"ן לא הסכים לפירוש רש"י מצד הענין, ולא מצד הלשון כפי שהתבאר לעיל, אבל אפשר לפרש כמו שהתבאר, שהרמב"ן לא הסכים לפירוש רש"י מצד הלשון, ועל כך כתב הנצי"ב שהוא מסכים עם רש"י, אלא שהוא כתב על דברי רש"י שהם אינם נכונים משתי סיבות:

1. "דמאין ידעו האומות שכן היה".

2. "ובעיקר אינו תכלית כל כך".

על שתי השאלות יש לענות.

⁵ כמו "קול ענות" (שמות לב, יח) משרש ע.נ.ה. בבנין פיעל, עיין שם ברש"י, ו"ויהי ביום כלות משה" (במדבר ז, א) משרש כ.ל.ה. בבנין פיעל.

⁶ הרד"ק שם הביא את הרמב"ם שהובא לעיל בהסבר השני בדברי הרמב"ן.

1. תשובה לשאלה הראשונה: האומות ידעו על מעמד הר סיני

על השאלה הראשונה "דמאין ידעו האומות שכן היה" יש לענות על פי מה שאמרו חז"ל במסכת זבחים (קטז ע"א): "שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל [מלכי] עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, שנאמר: 'ובהיכלו כלו אמר כבוד' (תהלים כט, ט). נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו, שמא מבול בא לעולם? 'די למבול ישב'! [אמר להם]: 'וישב ד' מלך לעולם', כבר נשבע הקדוש ברוך הוא שאינו מביא מבול לעולם. אמרו לו: מבול של מים אינו מביא, אבל מבול של אש מביא, שנאמר: 'כי באש ד' נשפט' (ישעיהו סו, טז)! אמר להן: כבר נשבע שאינו משחית כל בשר! ומה קול ההמון הזה ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו בבית גנזיו, שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וביקש ליתנה לבניו, שנאמר: 'ד' עז לעמו יתן' (תהלים כט, יא). [מיד] פתחו כולם ואמרו: 'ד' יברך את עמו בשלום' (שם)?"⁷ מפורש בדברי חז"ל שהאומות ידעו על מתן תורה!

2. תשובה לשאלה השנייה: תכלית העולם שכולם יעבדו את ד'

על השאלה השנייה "ובעיקר אינו תכלית כל כך" יש להדגיש שהנצי"ב לא שאל על עצם נתינת התורה לישראל, שזו ודאי תכלית העולם, כמו שמפורש במדרשים רבים, וגם בדברי רש"י על התורה⁸, אלא שכל כוונתו במה שכתב "אינו תכלית כל כך" היא שאין תכלית כל כך שאומות העולם ידעו על כך שישראל קבלו את התורה! על כך יש להשיב שעל ידי נתינת התורה לישראל הכירו כל העולם במלכות ד', ולכן זו התכלית של כל בריאת העולם: "לתקן עולם במלכות ש-ד". וכמו שנאמר בספר צפניה (ג, ט): "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרוא כולם בשם ד', לעבדו שכם אחד".

⁷ עיין גם במדרש שמות רבה (כט, ט): "אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן: כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה צפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש קדוש, היס לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש, ויצא הקול: 'אנכי ד' אלקיך'".
⁸ עיין במאמר "שבחם של ישראל בפרשת בשלח" פ"ה סעיף 2.

כך כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ח הלכות י-יא): "משה רבינו לא הנחיל התורה והמצוות אלא לישראל, שנאמר: 'מורשה קהלת יעקב' (דברים לג, ד), ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות, שנאמר: 'ככם כגר' (במדבר טו, טו), אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצוות. וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח, וכל מי שלא יקבל יהרג, והמקבל אותם הוא הנקרא 'גר תושב' בכל מקום. כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה, והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב, ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם".

מפורש בדברי הרמב"ם שכל אומות העולם צריכות לקיים שבע מצוות בני נח, ולעשות אותן מפני שהקב"ה ציוה כך בתורה. וכיצד יגיעו כל אומות העולם לידיעה זו? על ידי שידעו על מעמד הר סיני, שבו התפרסם שד' התגלה לעם ישראל באותות ובמופתים. אם כן זו התכלית: תיקון כל העולם שיעבדו את ד' יתברך!
אכן ב"תורה שלמה" כאן (אות תסא) כתב: "ומה שכתב [הנצי"ב] 'שאינו תכלית כל כך' - מצינו הרבה דרשות בספרי חז"ל שסמכו על פסוקי תנ"ך שיסודם הוא הרעיון הזה שכבוד ישראל יתגדל בין האומות, ועל ידי זה יתקדש שם שמים בעולם, וזו היא מטרה חשובה".

ד. הסבר הנצי"ב: להגביה כל יחיד מישראל למעלת מסירות נפש

הסבר אחר כתב הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" (שם): "אל תיראו - שחפץ ד' לדבר עמכם כל כך. כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים - גם במעמד הזה ידע הקב"ה שאין זה כוחכם באמת, אלא רק לנסות אתכם בא בזה המעמד. ופירוש 'נסות' כפירוש רש"י לשון גדולה, אבל לא כמו שכתב... אלא עיקר הכוונה **להגביה מעלת הנפש**, והוא אחד מאופני הניסיון שביארנו בשם חז"ל במדרש רבה, שהוא כפשתן טוב שמכים אותו הרבה כדי להעלותו ולהשביחו, ומזה בא הניסיון של אברהם אבינו בשעת העקדה, כמו שביארנו בספר בראשית שם (כב, א). כך בא זה המעמד להגביה נפשם לעמוד בתמצית כוחם בשביל קיום התורה, בעת הצורך שנדרש למסירת נפש, לא יהיה זה למשא עליהם, כי בגדולת הנפש ימצא לב לזה, כמו שעמדו בתמצית כוחם בעשרת הדברות".

דהיינו: משמעות המלה "נסות" היא לשון גדולה, בדומה למה שכתב רש"י, אבל מטרת מעמד הר סיני היתה לרומם את בני ישראל, כדי שנפשם תהיה גבוהה, ותהיה להם היכולת למסור את נפשם על קיום התורה והמצוות.

יש לציין שהסבר זה מבחינת התכלית דומה במקצת למה שכתב הרמב"ם, שכן גם הרמב"ם וגם הנצי"ב כתבו שתכלית מעמד הר סיני היא שבני ישראל יוכלו לעמוד בנסיונות עתידיים קשים, אלא שלפי הרמב"ם הנסיון הוא אם יבוא נביא שקר, ואילו לפי הנצי"ב הנסיון הוא אם יבוא אויב שינסה לעקור את קיום המצוות מישראל.

ה. הסבר על פי המכילתא: לגדל את ישראל

במכילתא נאמר: "לבעבור נסות אתכם - בשביל לגדל אתכם בא האלקים". נראה מהמכילתא שהכוונה אינה רק מול האומות, כמו שכתב רש"י, ולא רק שכל יחיד יהיה במעלה שיוכל למסור את הנפש, כמו שכתב הנצי"ב, אלא שכל עם ישראל יחיה כל הזמן בהרגשת הרוממות של מעלתנו, וכמו שנאמר בהקדמה למעמד הר סיני: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

ו. סיכום ואיחוד השיטות

נאמרו שישה הסברים בפירוש המלים "בעבור נסות אתכם בא האלקים":

- א. לפי רש"י: המלה "נסות" משמעותה לשון גדולה, והמטרה היא שיצא לעם ישראל שם באומות שד' בכבודו נגלה עלינו.
- ב. לפי הרמב"ן בפירושו הראשון: המלה "נסות" משמעותה לשון רגילות, והמטרה היא שנהיה רגילים באמונת ד'.
- ג. לפי הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (שהובא ברמב"ן בפירושו השני): המלה "נסות" משמעותה לשון בחינה, והמטרה היא שד' יבחן את עם ישראל במהלך הדורות על ידי נביא שקר, ובזכות מעמד הר סיני נצליח לעמוד בנסיונות.
- ד. לפי הרמב"ן בפירושו השלישי: המלה "נסות" משמעותה לשון בחינה, בדומה לרמב"ם, והמטרה היא שד' יבחן את עם ישראל האם נקיים את כל המצוות באהבה.
- ה. לפי הנצי"ב: המלה "נסות" משמעותה לשון גדולה, בדומה לרש"י, והמטרה היא שבזכות מעמד הר סיני עם ישראל יצליח לעמוד בנסיונות ולקיים את המצוות, גם אם אומות העולם יגזרו מיתה על מי שיקיים את המצוות.
- ו. לפי המכילתא המלה "נסות" משמעותה לשון גדולה, בדומה לרש"י, והמטרה היא שבזכות מעמד הר סיני נדע את מעלתנו ונחיה על פיה.

אף על פי שהרמב"ן והנצי"ב חלקו על רש"י, והנצי"ב חלק על הרמב"ן, אפשר לראות את כל הפירושים כמשלימים זה את זה: מטרת מעמד הר סיני היתה גם שהאומות ידעו את גדולתנו, גם שנהיה רגילים באמונת ד', גם שנעמוד בנסיונות העתידיים הן אם יבוא נביא שקר וינסה להכחיש את התורה והן אם ינסו אומות העולם להשכיחנו את התורה, גם שנעבוד את ד' באהבה, וגם שנדע את מעלתנו.

סיום

אף על פי שהרמב"ם לא מנה בספר המצוות את מצות זכירת מעמד הר סיני ולא את איסור שכחתו, הוא האריך להסביר את חשיבות המעמד באגרת תימן: "לפיכך, אחינו כל ישראל הנפוצים בקצוות הארץ, חייבים אתם לחזק קצתכם לקצתכם, ולאמץ ולזרז הגדולים לקטנים, והיחידים להמון, ותחברו אומתכם על דבר אמת שלא ישתנה ולא יופר, ולהרים קולכם באמונה שלא תפול לעולם ולא תשחת, והוא להודיע לרבים שהקדוש ברוך הוא הוא אחד ולא כשאר האחדים, ולהודיע שמשה הוא נביאו ומדבר עמו, והוא אדון כל הנביאים, והוא שלם מכולם, והוא המשיג מהקדוש ברוך הוא מה שלא השיג אחד מכל הנביאים, לא לפניו ולא לאחריו, ושספר תורה זה כולו מ'בראשית' עד 'לעיני כל ישראל' הוא דבור מאת הבורא יתברך למשה רבינו, שנאמר: 'פה אל פה אדבר בו' (במדבר יב, ח). ושאין להפר ולא לשנות ולא להוסיף ולא לגרוע לעולם, ושלא תבא מאת ד' תורה זולתה, ולא ציווי ולא אזהרה.

וכמו כן זכרו מעמד הר סיני, שציונו הקדוש ברוך הוא לזכרו תמיד, וגם הזהירנו מלשכחו אותו, וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו, הוא מה שנאמר: 'רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייד, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ד' אלקיך בחרב' (דברים ד, ט-י). וראוי לכם, אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול, ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והידורו, שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו, והטענה המביאה לידי אמת, וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה, כמו שגדלו הקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך' (דברים ד, לב). ודעו אחינו בברית הזאת ובסברה הזאת, שהדבר הגדול הזה שנראה במציאות שהעיד עליו מבחר כל העדים שלא היה מקודם כמוהו, וכן לא יהיה אחריו כמוהו, והוא שתשמע אומה אחת בכללה דבור הקדוש ברוך הוא, ושתראה כבודו עין בעין, ודבר זה היה שתתחזק האמונה חיזוק שלא ישנהו משנה, ויגיע לנו על ידי האמת כדי להעמיד רגלינו, לבל ימעדו אשורינו בעתות כאלו, כשיתחדש שום רוגז או שמד על יהודים, חס וחלילה, וכשתגבר יד האנס, שכן כתוב: 'כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו' (שמות כ, יז), כלומר שזה הנגלה עליהם בענין זה, כדי שתעמדו בכל נסיון שיפגע בכם באחרית הימים, שלא יזוז לבבכם ולא תחטאו. ואתם, אחינו, היו על בריתכם קיימים, ובדתכם מחזיקים, ועל אמונתכם נוהגים ועומדים".